Universiteit Leiden
The Netherlands

In wat voor land leef ik eigenlijk? Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet

Amatmoekrim, K.D.

Citation

Amatmoekrim, K. D. (2023, September 26). *In wat voor land leef ik eigenlijk?: Anil Ramdas, onmogelijk kosmopoliet*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3641967

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3641967

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

2
Een Nickeriaans rijstdrama

Slechts zij, die uit rijst geboren zijn
Slechts zij, die in rijst zijn opgegroeid
Slechts zij, die door de rijst gestorven zijn
Kennen alleen de jammerklacht der halmen.

Bhai

Nickerie was in de jaren zestig van de twintigste eeuw het meest afgelegen district van Suriname – en dat is het nu misschien nog steeds. Vanuit Paramaribo voert er tegenwoordig een weg die eerst Saramacca passeert. Hier valt al snel de bebouwing weg, en maken de fietsen, auto's en huizenblokken plaats voor bos, overwoekerde fabrieken en een enkele visser die in de *swamp* langs de weg zijn hengel uitgooit. Daarna voert het urenlang links langs elektriciteitskabels, en lonkt rechts in de verte de belofte van de oceaan. Na het kokosdistrict Coronie volgt de T-splitsing bij Wageningen. Bij een groot rijstverwerkingsbedrijf staat een bord, MIDDENSTANDSPOLDER, en je zou je kunnen afvragen wat Anil van deze naamvoering zou vinden – zo veel kleinburgerlijke ambitie in één woord.

Bij Waterloo rijdt men langs de Kaneelappelstraat de hoofdstad van het district binnen: Nieuw-Nickerie. Hier lopen de wegen recht-toe, rechtaan. Een stad als een raster; overzichtelijk en misschien ook wel fantasieloos. De Corantijnpolder, waar Anil zijn jeugd doorbracht, ligt ongeveer zes kilometer buiten de stad. De straten zijn er keurig onderhouden, de huizen staan op smalle percelen met op elke hoek hoge stokken waaraan verweerde *jhandi*, kleine vlaggetjes, wapperen ten teken dat bij deze families onlangs een hindoedienst heeft

plaatsgevonden. In de uiterste uithoek van de polder, aan een zijstraatje, staat de Laigsingh-school. Het is een mooi, klein complex van niet meer dan acht lokalen in een U-vorm. De betraliede ramen kijken uit op een kleine binnenplaats met goed onderhouden gras en rond geknipte struiken.

'Lange, stille wegen,' schreef Anil in *De beroepsherinneraar* over hoe hij zich het bestaan in de absolute luwte herinnerde. 'We renden naar het raam als we iets hoorden aankomen.' (Ramdas 1996: 17)

De verstilling die uit Anils beschrijving spreekt, is rondom het kleine schooltje ook nu bijna tastbaar. Aan de smalle straat die om de school heen loopt staat een enkele rij huizen. Daarachter is er een strookje bos, en daar weer achter strekt zich een leegte uit: de oceaan. Op een paar minuten rijden van de school ligt de monding van de Corantijn, de grensrivier met Guyana. Hier eindigt Suriname. Het voelt alsof je op het punt staat om van de wereld af te vallen.

Anil zou later vaak schrijven over hoe de plek van zijn vroege jeugd in de tijd gestold leek te zijn. Hij overdreef daar niet in. Nickerie was een sterk onveranderlijke plek, deels door de landbouw die de regio domineerde en die een traditionele cultuur in de hand werkte. De rijst die hier, in dit district met zijn zware kleigrond en vochtige klimaat, werd verbouwd, was immers lange tijd de belangrijkste inkomstenbron voor de hele kolonie. Districtskinderen hoefden daarom geen volledig – en dus duur – onderwijs te volgen. Door hun 'beperkt lager onderwijs' (blo) aan te bieden, bespaarde de koloniale overheid geld én hadden de kinderen van Nickerie meer tijd over om het vak van hun vaders te leren. Het blo werd door ongeschoolde leerkrachten gegeven en bood niet meer dan het hoognodige: rekenen, schrijven en lezen. De rijstcultuur hing dus sterk samen met beperkte opleiding, wat op zijn beurt het isolement van de kleine boertjes én hun traditionele Hindostaanse cultuur versterkte.

In 1960, het jaar waarin de familie Ramdas terugverhuisde naar de Corantijnpolder, was het district nog steeds sterk afgezonderd van de rest van het land. De autoweg die een oost-westverbinding zou vor-

men, moest nog worden aangelegd, en het district was in die tijd alleen per boot te bereiken. Harripersad, Kamla en hun drie kleine kinderen – Raj was toen zeven, Shanti vijf en Anil twee – namen voor hun verhuizing de veerboot Ms Perica. Deze kustdienst vertrok twee keer per week om zes uur 's ochtends vanuit Paramaribo naar Nieuw-Nickerie, een reis die maar liefst twaalf uur duurde over het vaak onstuimige water langs de Atlantische kust. De tocht die de boot over zee moest afleggen versterkte het gevoel dat Nickerie en Paramaribo in verschillende landen lagen. Aankomst en vertrek van de Perica waren dan ook steeds een ware gebeurtenis in de districtshoofdstad. Iedereen kon met eigen ogen zien welke nieuwe mensen aankwamen, én wie er vertrok. Lilian Wolf, een tijdgenoot van Anil die in dezelfde periode in Nickerie woonde, herinnert het zich nog goed: 'De Perica kwam overzee. Ik weet nog dat mijn vader altijd daar naartoe ging, 's ochtends als de boot aankwam. Een paar keer in de week. En 's middags om 5.00 uur, 6.00 uur ging hij weg. En dan ging iedereen naar de steiger om te kijken wie er weg ging. Dus er was een geweldige controle daar.'

Harripersad kwam met zijn terugkeer naar Nickerie thuis bij zijn familie, in de omgeving van zijn eigen jeugd. Voor Kamla moet het echter – na een zeereis van meer dan een half etmaal en vervolgens de laatste kilometers over een onverharde weg naar de rijstpolders – hebben gevoeld alsof haar man haar meesleepte naar het einde van de wereld. In haar boek schreef ze:

> Haar hart zonk haar in de schoenen, haar knieën begonnen te beven toen het woord '*Nickerie*' genoemd werd. Nickerie betekende de hel voor haar. Nickerie betekende bemoeienis van ouders, broers en zusters en andere verwanten. Nickerie betekende bezoeken aan moeder thuis. Eten uit moeders *karahi*, ijzeren pot, terwijl vrouw en kinderen op hem wachtten om thuis te komen. Kortom, Nickerie betekende een ramp. (Sukul 191)

Terwijl Harripersad dagelijks naar zijn werk ging, bleef Kamla thuis met drie kinderen. De vierde – Kawita – was op weg en zou in januari 1963 in Nickerie geboren worden. De directe omgeving waarin Kamla

haar kinderen opvoedde, bestond voor het grootste deel uit kleine boeren die samenwoonden in eenvoudige, zelfgebouwde huizen met vaak een uitgebreide schare aan kinderen, schoonkinderen en kleinkinderen. Het was een boerengemeenschap waarin nog letterlijk met elkaar werd samengeleefd: als er werd getrouwd werd iedereen – moslim én hindoe – uitgenodigd. Als er moest worden geoogst, dan hielp men elkaar om beurten om de oogst binnen te halen voordat de regen het zou verpesten. In de jaren zestig gebeurde dat nog vaak handmatig: een koe werd vastgebonden aan een touw, waarmee over de rijsthalmen werd getrokken. Het kaf werd van het koren gescheiden door de padie[1] met een rieten schaal in de lucht te gooien en weer op te vangen. Het was een uitgesproken eenvoudig bestaan dat zich ook in de klaslokalen van Harripersads school manifesteerde. Kinderen liepen blootsvoets kilometers naar school over vochtige paadjes, met modder die zich tussen hun tenen omhoogperste, en ze wasten hun voeten in een kreek vlak voor ze het lokaal in kwamen om geen straf van de juf te krijgen.[2]

Een bijzonder inkijkje in de dagelijkse omgeving van de Corantijnpolder wordt gegeven door een aantal casestudies die in 1968 werden uitgevoerd onder landbouwers in Nickerie. Zo wordt het leven van meneer Dewbalak, een doorsnee Hindostaanse boer (zonder opleiding, en met vijf kinderen die na de vierde klas van school werden gehaald) die nog handmatig zijn rijst oogstte van zijn perceel in de Corantijnpolder, als volgt beschreven:

> Zijn huis is […] ruim, maar maakt de indruk nooit voltooid te zijn. De meubilering is uiterst eenvoudig en bestaat uit een paar bedden en drie rechte stoelen. Het huis staat aan een dichtbebouwde polderserie. In de buurt staan enige scholen, een Hindoetempel, een bioscoop en een paar winkels. […] Op het erf staan vruchtbomen en er wordt groente voor eigen gebruik geteelt [sic]. Het paard en de varkens moeten daar ook hun voedsel zien te vinden. De twee koeien en twee stieren verblijven meestal op de stalweide. […] Toekomstverwachtingen: Dewbalak heeft nog nooit diep nagedacht wat hij met zijn bedrijf aan moet. Hij zelf is niet meer van plan veel te veranderen. (Grijpstra 37-39)

De praktijk die in de casestudies wordt opgevoerd, zal niet heel ver uiteenlopen met de manier waarop Harripersad zelf opgroeide. De omgeving van de jeugd van zijn vader omschreef Anil als 'de armetierigheid […] waarmee hier een zielig bestaan werd veilig gesteld'. (Ramdas 2017: 31)

Het leven als rijstboer in Nickerie was vaak zwaar en monotoon. Afleiding was er bijna niet, en de sociale controle was erg groot. De verhalen die men ter vermaak aan elkaar vertelde, waren nagenoeg allemaal religieus van aard, waarbij de *Rāmāyana* – een van de belangrijkste geschriften in het hindoeïsme, wat betreft culturele invloed vergelijkbaar met de Bijbel – diende als een mal waarmee de ideale man en de ideale vrouw aan de gelovigen werden voorgehouden: zo diende men te leven, zo diende men te zijn. Buiten de lijntjes kleuren werd niet getolereerd. De grote controle die de familie over het individu had, kon tot een gevoel van machteloosheid leiden. Het leven diende zich aan de Hindostaanse boeren niet zelden aan als een herhaling van stappen, zonder ruimte voor individuele keuzes. Het resulteerde bij veel Nickerianen in een diepgevoelde neerslachtigheid, zoals de Hindostaanse dichter Bhai (pseudoniem van James Ramlall) in 1962 treffend wist te verwoorden:

Dhan ka dukhra
(Rijste-smart)

Slechts zij, die uit rijst geboren zijn
Slechts zij, die in rijst zijn opgegroeid
Slechts zij, die door de rijst gestorven zijn
Kennen alleen de jammerklacht der halmen.
Want weet, dat iedere groei
in wezen sterven is
en iedere bloei vergaan.
Zo weet dan ook, dat iedere oogst
zeer smart'lijk is.

Het was, zoals Bhai hier verwoordde, een manier van leven in een continue aanwezigheid van de dood. In deze arme en relatief onderontwikkelde regio werden de conservatieve kanten van het hindoeïsme bovendien lang intact gehouden. Mannen stonden als vanzelfsprekend aan het hoofd van het gezin, vrouwen dienden hen. Zoons waren waardevol, dochters niet. De verveling die de lange periodes tussen het zaaien en het oogsten tekende, leidde regelmatig tot drankmisbruik. Gecombineerd met de woonsituatie (te veel mensen in te kleine huizen), de armoede en het gebrek aan opleiding, kwam het in de Hindostaanse gezinnen in Nickerie regelmatig tot misbruik, zowel fysiek als mentaal. In een sterk patriarchale cultuur als die van de Hindostanen in de jaren zestig in Suriname kon geweld door de vader of de echtgenoot als rechtvaardig worden beschouwd. Het grote isolement waarin het gebied verkeerde, had bovendien een versterkend effect. In het baanbrekende boek *Tapu Sjén* over (seksueel) geweld onder Surinamers wees de Hindostaanse journaliste Usha Marhé op de relatie tussen huiselijk geweld en de absolute gehoorzaamheid van kinderen, het fanatiek belijden van het geloof en de machtspositie van mannen. Marhé nam in haar boek een groot aantal geanonimiseerde persoonlijke verhalen op. Het verslag van Susila Sohansingh (pseudoniem) schetst een huiveringwekkend beeld van de alledaagsheid van het geweld waaraan een Hindostaans meisje op het platteland werd blootgesteld:

> Ik was als een bediende in huis, ik mocht 's avonds pas laat naar bed, als alles al gedaan was, en 's morgens moest ik weer om vijf uur opstaan om te werken. Ze keken op me neer. Ik werd geslagen met een bezem, een matteklopper, met een paraplu, op mijn hoofd. […] Ik kon niet terug bij mijn vader, als je bij Hindoestanen eenmaal getrouwd bent, wordt verwacht dat je bij je schoonfamilie blijft, wat er ook gebeurt. (Marhé 225-232)

Van dergelijk excessief geweld was in het gezin van Harripersad en Kamla geen sprake. De zussen van Anil herinneren zich niet dat hun vader hun moeder ooit heeft geslagen – ook al schreef Kamla er wel degelijk over in haar roman, waarin haar hoofdpersoon vooral in het begin van haar huwelijk werd mishandeld. Anil schreef nergens over

geweld binnen de familie, op een bijna terloopse opmerking in *De beroepsherinneraar* over zijn grootvader na:

> Het enige wat hij kon was brullen, schreeuwen, tieren tegen zijn vrouw. Waar is de kom, schreeuwde hij tegen haar als hij 's ochtends wakker werd, waarop ze naar hem toe rende met een kom water dat hij over zijn hoofd goot. (Ramdas 1996: 26)

De dienstbaarheid van een vrouw was, in die tijd, vanzelfsprekend en wie zich aan een dergelijke cultuur wilde ontworstelen, had een sterke persoonlijkheid nodig. Anils moeder was zo'n vrouw. Ze was weliswaar tegen haar zin uitgehuwelijkt en nog te zeer een product van haar tijd en omgeving om zich nu al volledig vrij te vechten, maar het was in deze periode in Nickerie dat haar extraverte karakter zich, stukje bij beetje, aan de wereld toonde. Zij en Harripersad zetten hun eerste voorzichtige stappen om deel te worden van de culturele stedelijke elite; opgeleide Hindostaanse Surinamers die zich niet identificeerden met de lagere sociale klasse van het platteland. Tijdens deze jaren in Nickerie moest het echtpaar niet alleen elkaar en het gezinsleven leren kennen, maar zochten ze ook een manier om hun eigen, moderne verwachtingen van het leven te laten samenvallen met de zo belangrijk geachte Hindostaanse tradities. Het was, zoals Margriet Fokken het beschrijft in haar proefschrift over de ontwikkeling van Hindostaanse contractarbeiders, een dagelijkse onderhandeling tussen klasse, kaste, gender en religie die eigen was aan die nieuw te vormen culturele elite van Suriname. In de jaren zestig, toen Kamla en Harripersad zich tijdelijk met hun jonge gezin in Nickerie vestigden, was hun huwelijk nog sterk getekend door de traditionele patronen die ze allebei van huis uit mee hadden gekregen. Maar naarmate de tijd verstreek, werd alsmaar duidelijker dat Harripersad niet opgewassen was tegen het explosieve karakter van zijn jonge vrouw.

Kamla liet zich niet kooien in Nickerie, met zijn strikte sociale controle in een overwegend traditioneel Hindostaans milieu. Engels was haar eerste taal en het gaf haar een internationale allure die sterk af-

stak tegen het boerse karakter van de regio. Ze zou nooit vergeten dat ze uit het veel modernere Georgetown kwam. Deze stad in Guyana was beter en moderner nog dan Paramaribo, met een groter aanbod van bioscopen, restaurants en theaters. Over Guyana werd gezegd dat de cultuur er mooier was, de mensen gastvrijer en dat zelfs de roti er lekkerder was.[3] Als je, zoals Kamla, oorspronkelijk uit deze omgeving kwam, was het een groot aantal stappen terug in je ontwikkeling om je aan te moeten passen aan het plattelandsleven van Nickerie.

Savitrie Marhe, die de familie Ramdas kende uit hun tijd in Nickerie, herinnert zich goed dat Kamla anders was dan de andere vrouwen in het district, want 'de Guyanezen – vooral zij die in de stad woonden of daar op school waren gegaan – waren van een heel ander niveau dan wij in de Corantijnpolder'.[4] Harripersad was dan weliswaar onderwijzer en onderhield daarmee een positie van aanzien, maar hij had alsnog 'de manieren van een landbouwer'. Over Kamla, intussen, werd door de andere vrouwen ofwel met afkeer gesproken omdat ze zo vrijgevochten was, ofwel ze werd beschouwd als 'een soort sprookjesprinses. […] In dat poldertje van ons als landbouwers [sic] liep ze daar rond als Marilyn Monroe op die hoge hakken en die strakke rok en dat haar. Het was een filmster voor ons. Ze paste helemaal niet in het geheel daar.'[5]

Hoeveel de kleine Anil – bij de verhuizing naar Nickerie nog maar twee jaar oud – meekreeg van de uitdagingen die zijn ouders ondervonden in de besloten en op veel manieren heel specifieke omgeving van de Corantijnpolder, is niet goed te zeggen. Zijn oudere zus Shanti, met wie hij drie jaar in leeftijd verschilde, herinnerde zich hem als een vrolijk en eigenwijs kind dat als peuter zelf namen verzon voor zijn papfles ('futu pikini pap' zei hij, en dan moest zijn moeder Liga met melk voor hem maken) en zichzelf in slaap wiegde in Kamla's schommelstoel. Later zou hij zijn vroege jeugd in Nickerie met een zekere tederheid opvoeren in zijn werk:

> De school was in mijn vroege jeugd ook mijn speelplaats: vader was onderwijzer, de onderwijzerswoning stond op het schoolplein en wat deed je als

> je ouders een middagdutje deden? Je wandelde wat door de gangen van de school, ging een klaslokaal in, speelde op de banken, tekende op het schoolbord. […] Serene momenten van geluk, misschien wat eenzaam, omdat de districtskinderen op de velden moesten werken of hun koeien lieten grazen, maar aangenaam en sprekend tot de verbeelding. (Ramdas 2009: 117)

Ruud Chander, directeur bij de omroep OHM (Organisatie Hindoe Media) waar Anil later mee zou samenwerken, groeide op in Nickerie en kende daarom de omgeving goed. Chander benadrukt dat hoe afgelegen de omgeving van Anils vroegste jeugd tegenwoordig ook mag overkomen, het in het niet valt bij hoe geïsoleerd het in de jaren zestig was. Waar nu een mooie, rechte weg loopt van het kleine schooltje waar Harripersad ooit de scepter zwaaide naar de dijk die langs de Corantijnrivier loopt, was vroeger een bosstrook van 200 meter breed voordat je bij het water geraakte. In het bos kapte men hout voor eigen gebruik en in de rivier werd er gevist. Er werd hard gewerkt, maar er werd ook veel gespeeld. Het district kende immers een groot geboorteoverschot: Hindostanen kregen veel kinderen en trokken nauwelijks uit de regio weg.[6] Toen Anil in de Corantijnpolder woonde, had hij geen tekort aan speelmaatjes. Chander:

> Als kinderen verveelden we ons nooit. Je had van alles te doen. Je kon in het kanaal springen met zo'n stam van een bananenboom, die blijft drijven. Je klom in de boom, je had de beesten in de buurt. Koeien, noem maar op. Je knikkerde, je speelde, je maakte je klei-oventje, we maakten alle speelgoed van klei. Het was een fantastische tijd.

Andere tijdgenoten die opgroeiden in Nickerie benadrukken hoe de unieke omgeving van deze stille, naar binnen gekeerde omgeving hun eigen innerlijke landschap heeft vormgegeven. Savitrie Marhe herkende Anils herinnering wanneer hij erover schreef:

> Hij [schreef] een keer in een artikel dat als hij aan Nickerie denkt, dan proeft hij de geur van de rijstvelden en de modder, dan proeft hij gebakken *krobia's*

> [een vissoort]. En toen dacht ik: dat is precies wat ik ook voel en proef. Als ik in Nickerie ben dan komt die geur je tegemoet van die rijstvelden en die modder waarin ik zelf ook gelopen heb om rijst te planten als kind en die gebakken krobia's en die [in kokosolie] gebakken vis – dat ruik je gewoon.

Nickerie is ook terug te vinden in de poëzie van Raj Ramdas, Anils oudere broer. Raj was zeven jaar toen het gezin naar de Corantijnpolder vertrok. Vier jaar later, in 1964, was hij al bijna twaalf. Belangrijke jaren in de vorming van iemands wereldbeeld, zoals ook uit zijn werk blijkt. Hierin komt echter niet zozeer de herinnering van speelmaatjes en natuur terug, als wel de rijstcultuur. Raj verwerkte het, zoals meer Hindostaanse dichters dat doen, in een thematiek van planten en oogsten, waarbij de weemoed van een bestaan dat nauw verbonden is met de vergankelijkheid vaak centraal stond. Zoals in de volgende strofen van het gedicht dat hij in het Sarnami schreef:

> Angst in mijn hart
> vat het leven tot juk
> werden vorens van verdriet
> geploegd
> en schulden ingelost
>
> tijdens het plantseizoen
> werd de weelde gezaaid
> uitzinnig stuwde mijn bloed
> zat aarde onder mijn nagels
>
> na de oogst
> raakt de groene herinnering
> tussen maalstenen
> verpulverd (Raj Ramdas 33)

Het is opvallend dat terwijl Raj de donkere zijde van de 'rijstcultuur' in zijn werk plaatst, Anil altijd de sereniteit van de omgeving benadrukte. Kreeg Raj, omdat hij ouder was, meer mee van de schaduw-

kanten van de omgeving? Of hield Anil ze opzettelijk weg uit zijn werk? Gezien de soms onversneden kritiek die Anil later op de 'eigen' groep gaf, lijkt het niet aannemelijk dat hij slechte ervaringen uit Nickerie opzettelijk uit het zicht zou houden. Bovendien was hij een groot verdediger van vrouwenrechten, al sinds zijn studententijd, toen hij bijvoorbeeld afstudeerde op een onderzoek naar rolpatronen tussen mannen en vrouwen op Curaçao. Ook zou hij in een aantal televisieafleveringen voor OHM, de hindoeïstische omroep in Nederland, discussies organiseren over vrouwenemancipatie en huiselijk geweld.[7] Hij keek dus zeker niet weg van de schaduwkanten van het conservatieve hindoemilieu dat hij uit zijn omgeving kende. In zijn geschreven herinnering aan Nickerie – dat toch gold als een bolwerk van conservatief hindoeïsme – benadrukte hij echter steeds de authenticiteit en het gevoel er te leven in de luwte van de grote wereld. Hij schreef over de sereniteit van de verstilde omgeving en hoe bijzonder zijn jeugd er – achteraf gezien – was geweest. De kennis die de plattelandskinderen met hem deelden, bijvoorbeeld. Hij zou er in de jaren na Nickerie niets meer aan hebben, maar op dat moment in de tijd waren het kostbare levenslessen. Over zijn oudere vriend Rafiek schreef hij:

> Hij leerde mij hoe ik onbevreesd de donkere kreek in moest duiken en door woest om me heen te maaien de kaaimannen op afstand kon houden, en hoe ik de stamper voorzichtig uit de waterlelie moest plukken om die op te eten, hij maakte me wegwijs in de Surinaamse natuur en in de mysterieuze wereld van de Hindoestaanse boer. (Ramdas 1995: 113)

Sprak Anil later al van de nadelen van het opgroeien in die eigenaardige uithoek van de wereld, dan was het op een manier die zijn dubbele migratie illustreerde – van plattelandsjongen naar het wereldse Paramaribo, en vervolgens van Paramaribo naar Amsterdam:

> Vier belangrijke jaren van mijn jeugd heb ik doorgebracht in Nickerie, een plaats die in die tijd alleen na een lange zeereis vanuit Paramaribo kon worden bereikt. […] Het district bleef onbesmet en ongerept, de tijd had er stilgestaan en de beschaving had er een eigen weg genomen. Uitgestrekte

> rijstvelden, schone irrigatiekanalen, grote schuren met bergen padi; een paradijs voor kinderen, tenminste, als je vader geen rijstboer was, maar onderwijzer. (Ramdas 1996: 17)

Zijn vroege jeugd in het rijstdistrict duurde relatief kort. Het is dan ook opvallend dat hij er zo vaak aan refereerde. In interviews en essays komt Nickerie regelmatig terug – en dan meestal als een manier om het verschil tussen de wereld van achterstand met die van de vooruitgang te benadrukken. Jongens zoals Rafiek met wie hij in de Corantijnpolder opgroeide en die voor Anil de magische wereld van de omgeving ontsloten, bleven achter. Rafiek zou hij nooit vergeten, maar: 'In dertig jaar zijn we op verschillende continenten terecht gekomen en in verschillende tijdperken. Hij werd wat zijn vader al was en waar zijn grootvader nog slechts van kon dromen: een vrije boer, met een eigen stukje grond.' (Ramdas 1995: 113) Anil zelf trok weg. Eerst naar het ontwikkelde Paramaribo, en van daaruit de echte, grote wereld in. Door in zijn werk regelmatig te vertellen over de jaren die hij in Nickerie doorbracht, gaf hij nadrukkelijk vorm aan zijn postuur als iemand die vooruitgang verkoos boven traditie. Het beeld dat hij schetste in deze tegenstelling was er een van willekeur: hoe het ene individu meegevoerd wordt in de vaart der volkeren, terwijl een ander blijft steken. Ontwikkeling en geografische locatie vallen dan met elkaar samen. Tegelijkertijd voelt het voor wie zijn werk leest onvermijdelijk dat iemand als Anil Ramdas verder zou reiken, en ook verder zou komen, dan de boerenkinderen die hij uit zijn jeugd beschrijft. Het is een tegenstelling die in zijn oeuvre lang onder de oppervlakte sluimerde: een vorm van gelijkheidsdenken die niet altijd strookte met het standsbesef waarin hij was opgevoed. Hoe waarderend hij ook over Nickerie schreef, een opmerking dat hij er zelf nooit helemaal toe had behoord, bleef nergens lang uit. Niet alleen zijn afkomst uit Nickerie werd immers benadrukt, maar ook het gegeven dat hij zelf uit een familie van brahmanen kwam:

> De Nickerianen wisten welke achting ons behoorde toe te komen. Op feesten stonden oude vrouwen op, zodat wij, Brahmaanse kindjes, konden zitten. Het is een rare luxe, maar het went. (Ramdas 2010a: 71)

Hij schreef en sprak gemaakt achteloos over zijn brahmaanse afkomst, en gaf daarmee vorm aan zijn postuur als iemand die hoe dan ook in een bepaalde elite geboren was. Kawita, zijn jongere zus en vertrouwelinge, kon zich niet herinneren opgevoed te zijn geweest als iemand van een hogere kaste: 'Anil heeft het op een gegeven moment, als je het mij vraagt, een beetje gecultiveerd, eigenlijk. Hij speelde er een beetje mee.' De nadruk op zijn brahmaanse afkomst was in haar ogen een manier om te laten zien dat hij anders was dan de andere Hindostanen: intellectueler, met een geschiedenis die nog nauw verbonden was aan India. Het onderstreepte bovendien de schok die hij zei te hebben gevoeld toen hij, als lid van een gerespecteerde Hindostaanse familie, niet meetelde in het grote, rijke Paramaribo:

> In Nickerie, waar we woonden tussen mijn vierde en mijn achtste, waren we voorname Hindoes: Brahmanen. […] In Paramaribo moest ik ineens met een schoolbus naar school. Geen eigen auto. Schande. Wat is een Brahmaan zonder auto? (Ramdas 2010a: 71)

En:

> Paramaribo was voor mij de grote wereld. Tussen mijn vierde en mijn achtste had ik in het Hindoestaanse rijstdistrict Nickerie gewoond, waar mijn vader als onderwijzer was gedetacheerd. De kleuterklas en de eerste drie jaren van de lagere school doorliep ik tussen de kinderen van rijstboeren; ik vond mezelf nogal deftig in die omgeving. […] Niet alleen was mijn vader geschoold, we behoorden ook nog tot de brahmaanse kaste, en hoger kun je in het hindoeïsme niet komen. Ik vond het vanzelfsprekend dat oudere mensen voor ons, kinderen van brahmanen, opstonden. Groot was de schok toen we naar de stad verhuisden. Hier hadden ze auto's en bussen. De mensen droegen schoenen en kleren die er niet oud en afgedragen uitzagen. (Ramdas 2008a)

Brahmaan of niet, Anil moest zich aanpassen aan de regels van de straten in Paramaribo, waar de creoolse jongens, groot, sterk en cool, het voor het zeggen hadden. Het luidde een tijd in waarin het recht

van de sterkste leek te gelden, en waarin afkomst en intellect geen garanties waren voor succes. Afgaande op hoe hij over deze overgangsperiode schrijft, lijkt het alsof met de verhuizing naar Paramaribo de werkelijkheid zijn intrede deed. Met zijn kleuterjaren legde hij zijn onbezorgde jeugd in Nickerie af, en moest hij zijn plek in de wereld bevechten. Nickerie bleef misschien daardoor een ideale plaats in zijn herinnering. Een plaats, daarom, die intact gelaten diende te worden. Hij was nog te jong om vatbaar te zijn voor al die kanten die het district ook in zich droeg, en die ongetwijfeld van invloed waren op Harripersad en Kamla: de uitzichtloosheid, de beperkte kijk op het leven, het alcoholgebruik, het hoge zelfmoordcijfer en het geweld tegen vrouwen in de Hindostaanse plattelandsgemeenschap. Anil idealiseerde Nickerie, omdat het stond voor een tijd die nog zuiver was. Eventuele spanningen tussen Harripersad en Kamla kregen geen plaats in zijn herinnering aan Nickerie. Later, toen Anil ouder werd en het huwelijk van zijn ouders verder verslechterde, zou hij de ruzies bewust meemaken. Toen hij erover schreef, maakte hij het ook meteen heel literair: 'Mijn vader en moeder hielden van elkaar toen ik klein was. Toen ik groter werd en bijna naar de middelbare school moest, niet meer. De echtscheiding was spectaculair en allemaal mijn schuld.' (Ramdas 2010a: 72)

Het was een actieve romantisering van zijn vroege jeugd: niet alleen was Nickerie een paradijs – ook waren zijn ouders toen nog tevreden met elkaar. Maar dat er van werkelijk geluk ooit sprake was geweest, zelfs in dat eerste begin in Nickerie, zou Kamla onder andere met haar boek weerspreken. En dat Nickerie een paradijs was, was een wel heel oppervlakkige lezing van de werkelijkheid. Eerder leek het erop dat vanaf het moment dat Anil Nickerie, die verstolde plek, verliet, hij zijn intrede deed in een wereld die voortdurend veranderde. Niet alleen veranderde de wereld zelf, maar ook de reflectie van Anil erin, dus hoe de wereld hem zijn spiegelbeeld teruggaf, wisselde. Was Nickerie een plaats waarin hij volledig en vanzelfsprekend thuis was, na zijn zevende jaar zou het nooit meer voelen alsof hij naadloos kon opgaan in zijn omgeving.